

**11ο Συνέδριο της
Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας
Πένθη και Καταθλίψεις**

Κατάθλιψη – Πένθος- Μανία

Σταυρούλα Μπεράτη
Διδάσκουσα Αναλύτρια
Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας

Οι λέξεις θλίβω και θλίψη προέρχονται από συγχώνευση των λέξεων θλω «σπάζω» και θλίβω «πιέζω, σπάζω». Η αρχαία σημασία ήταν «πίεση» και η πιο σύγχρονη και σημερινή «λύπη». Η λέξη συμπυκνώνει το σωματικό με το ψυχικό, αλλά το ειδικό χαρακτηριστικό που εντυπωσιάζει στην όλη εικόνα της κατάθλιψης είναι η έκφραση του καταθλιπτικού συναισθήματος.

Ο Ιπποκράτης τον 5^ο αιώνα προ Χριστού περιγράφει την μελαγχολία να χαρακτηρίζεται από έλλειψη διάθεσης για τροφή, απελπισία, αθυμία, αυπνία, ευερεθιστότητα, ανησυχία, φόβο και θλίψη, η οποία έχει μεγάλη διάρκεια. Η αναφορά στη διάρκεια καταδεικνύει την κλινική οξυδέρκεια του Ιπποκράτη στο να λαμβάνει υπ' όψη τον παράγοντα χρόνο για το χαρακτηρισμό του παθολογικού, που και σήμερα περιλαμβάνεται σε όλα τα διαγνωστικά εγχειρίδια. Από τον Αριστοτέλη από την άλλη μεριά επισημαίνεται και μια θετική συνιστώσα, υπό την έννοια ότι η μελαγχολική διάθεση ήταν συχνά προϋπόθεση για δημιουργικότητα. Η σιωπηλή παρατήρηση, η μοναχικότητα, ο στοχασμός, η δύσθυμη επίγνωση των περιορισμένων ανθρώπινων ορίων ευνοούν την ανάπτυξη διανοητικών ή/και καλλιτεχνικών ικανοτήτων (1986).

Κάνει εντύπωση ότι από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα η μελαγχολία ή κατάθλιψη είναι μια ψυχοπαθολογική οντότητα αναγνωρίσιμη και περιγράψιμη με σταθερά κλινικά χαρακτηριστικά. Μέχρι την εποχή του Kraepelin, Γερμανού ψυχιάτρου γνωστού για τη διάκριση μεταξύ «dementia praecox», σήμερα

σχιζοφρένεια, και «manic depression» (2010), και του Freud αλλά και στις σύγχρονες περιγραφές η κλινική εικόνα της κατάθλιψης και της μανίας παραμένουν σταθερές και αποτελούν τη βάση στην οποία θα στηριχθούν οι οποιοσδήποτε ταξινομήσεις και προσπάθειες θεωρητικής κατανόησης. Ο Kraepelin και ο Freud γεννήθηκαν τον ίδιο χρόνο, διακρίθηκαν και οι δύο για το έργο που άφησαν, και παρά τις διαφορές μεταξύ τους όσον αφορά τις διαφορετικές τοποθετήσεις τους για την ερμηνεία των φαινομένων, υπάρχουν πολλές ομοιότητες στις περιγραφές της κλινικής εικόνας.

Η κατάθλιψη για τον Freud ήταν η πρώτη κλινική οντότητα με κύριο χαρακτηριστικό την διαταραχή του συναισθήματος. Στο κείμενο για το Πένθος και τη Μελαγχολία (1917) περιγράφοντας την κλινική εικόνα ο Freud αναφέρει τη βαθιά επώδυνη κατήφεια και μελαγχολία, την έλλειψη ενδιαφέροντος για τον έξω κόσμο, την απώλεια της ικανότητας να αγαπάς, την αναβολή σε όλες τις δραστηριότητες, τη μείωση αυτοεκτίμησης, που φθάνει μέχρι το βαθμό να εκφράζεται αυτομομφή, που μπορεί να εκδηλωθεί σε σοβαρές καταθλίψεις και ως παραλήρημα αυτοτιμωρίας. Η παρουσία των εχθρικών ενορμήσεων στον ψυχισμό του ατόμου με στόχο τους γονείς ή τον εαυτό είχε αναφερθεί από τον Freud σε μια εργασία που έστειλε στον Flies το 1897. Επισημαίνεται ότι εχθρικές ενορμήσεις εναντίον των γονιών π.χ. ότι οι γονείς πρέπει να πεθάνουν, είναι συχνές στις νευρώσεις. Συχνά γίνονται συνειδητές ως ιδεοψυχαναγκαστικές ιδέες. Στην παράνοια μπορεί να εμφανιστούν ως διωκτικό παραλήρημα και έλλειψη εμπιστοσύνης προς ανθρώπους εξουσίας. Απωθούνται όταν οι γονείς βρεθούν σε θέση αδυναμίας π.χ. λόγω ασθένειας. Σε περιπτώσεις πένθους κατηγορούν τον εαυτό τους για τον θάνατο του γονιού, λόγω των δικών τους επιθετικών φαντασιώσεων προς τους γονείς. Διαπιστώνει κανείς ότι ο Freud βαθμιαία, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στο ψυχαναλυτικό υλικό, χτίζει τις θεωρητικές του απόψεις για τις κινήσεις και τη σημασία της ενόρμησης καταστροφής.

Η πρώτη εργασία σχετικά με την ψυχαναλυτική θεωρία της κατάθλιψης ήταν από τον Karl Abraham (1911), του οποίου τη συμβολή αναγνώρισε και ο Freud και οι δικές του θεωρητικές απόψεις βασίστηκαν σε σημαντικό ποσοστό σ' αυτές του Abraham. Ο Abraham συνέκρινε πρώτος το πένθος με τη μελαγχολία τονίζοντας ότι το πένθος είναι κατά βάση φυσιολογικό φαινόμενο, ενώ στη μελαγχολία – κατάθλιψη η εικόνα ενδοψυχικά και φαινομενολογικά έχει υπερβεί τα όρια του αναμενόμενου και του φυσιολογικού. Η μείζων διαφορά κατά τον Abraham μεταξύ πένθους και μελαγχολίας, που και τα δύο έχουν σχέση με απώλεια, είναι ότι στη μελαγχολία

υπάρχει στο ασυνείδητο έντονη εχθρικότητα προς το αντικείμενο, που πολλές φορές εκφράζεται με εκσεσημασμένη αμφιθυμία. Όταν επικρατεί το εχθρικό στοιχείο είναι πολύ πιθανό το πένθος να εξελιχθεί σε μελαγχολία. Η απλή αυτή διαπίστωση δείχνει την ικανότητα του Abraham να βασίζει τις θεωρητικές του υποθέσεις σε πολύ προσεκτικές κλινικές παρατηρήσεις. Επισημαίνει επίσης το μαζοχιστικό στοιχείο της κατάθλιψης αναφέροντας ότι και η πιο βαθιά μελαγχολία εμπεριέχει βαθμό ευχαρίστησης στο να υποφέρει κάποιος. Συγκρίνοντας την ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση με την κατάθλιψη παρατηρεί το κοινό στοιχείο της έντονης αμφιθυμίας, αλλά και τη διαφορά στο βαθμό απώθησης του σαδιστικού παραγώγου της ενόρμησης. Μία επιπλέον διαφορά είναι ότι ενώ ο ιδεοψυχαναγκαστικός φαίνεται περισσότερο ενεργητικός στο να κρατάει τη σχέση με το αντικείμενο, ο μελαγχολικός φαίνεται ως εάν να παραιτείται από αυτή την προσπάθεια.

Στην αρχική φάση της ψυχανάλυσης η κατανόηση της ψυχοπαθολογίας βασιζόταν κατά ένα μεγάλο μέρος στις καθήλωσεις σε διάφορα στάδια ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης. Όσον αφορά την κατάθλιψη, η σύνδεσή της με τη στοματικότητα και την καθήλωση στο στοματικό στάδιο αναφέρεται σχεδόν σε όλες τις θεωρίες. Ο Abraham όμως βλέποντας την έντονη επιθετικότητα συνδέει κατ' αρχήν την κατάθλιψη με πρωκτικό σαδισμό, όπως και την ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση. Επειδή όμως παρατηρούσε και τα παράγωγα της στοματικής καθήλωσης οδηγείται στη δημιουργία ενός καινούργιου σταδίου του στοματικού σαδιστικού με κανιβαλιστικά χαρακτηριστικά. Στην κατάθλιψη και κυρίως στις πιο βαριές καταθλίψεις, η libido παλινδρομεί στο στοματικό κανιβαλιστικό στάδιο. Υπάρχει επιθυμία να καταβροχθισθεί το αντικείμενο, που περιλαμβάνει και την επιθυμία να το κομματιάσει. Από πλευράς κλινικής εικόνας αυτές οι ενδοψυχικές φαντασιώσεις εκδηλώνονται συχνά με την επιθυμία για γλυκά και με ενδιαφέρον στη λειτουργία των εντέρων, που περιλαμβάνει και την καθήλωση στην πρωκτική ζώνη. Η αποχή από την λήψη τροφής στην κατάθλιψη κατά τον Abraham είναι ο τρόπος που το άτομο αποφεύγει την πραγματοποίηση των κανιβαλιστικών επιθυμιών και παράλληλα αυτοτιμωρείται γι' αυτές με το να πεθαίνει φαντασιωτικά από αστία (1916). Ο Abraham προσέθεσε στη θεωρία της κατάθλιψης τη στοματική προδιάθεση και το πρώιμο ναρκισσιστικό τραύμα. Οι παρατηρήσεις αυτές μας οδηγούν να υποθέσουμε ότι αυτοί που συνήθως εμφανίζουν κατάθλιψη είναι άτομα εξαρτητικά με ελλείμματα στη ρύθμιση της αυτοεκτίμησης.

Ο Freud στην εργασία για το «Πένθος και τη Μελαγχολία» (1917) συνδέει και αυτός, όπως και ο Abraham, τις δύο αυτές ψυχικές καταστάσεις με απώλεια αντικειμένου, η οποία στην περίπτωση της μελαγχολίας μπορεί να είναι πραγματική ή φανταστική. Κατά τη διάρκεια του πένθους διάφορες μνήμες συνδεδεμένες με το αντικείμενο εμφανίζονται υπερεπενδεδυμένες και η αποεπένδυση γίνεται σταδιακά, λαμβάνοντας υπ' όψη το πραγματικό γεγονός της απώλειας. Αυτή η διαδικασία είναι επώδυνη αλλά όταν επιτευχθεί, το εγώ είναι και πάλι ελεύθερο και σε θέση να επενδύσει καινούργια αντικείμενα. Στη μελαγχολία λόγω της μεγάλης αμφιθυμίας και της διατήρησης της ενόρμησης καταστροφής σε πρωτογενή διαδικασία που σημαίνει δυσκολία δέσμευσής της, η αποεπένδυση του αντικειμένου παρουσιάζει εμπόδια με κίνδυνο ακινητοποίησης της όλης επεξεργασίας. Από πλευράς ψυχικής οικονομίας αυτό που συμβαίνει είναι ανάλογο με αυτό που συμβαίνει με την επένδυση του επώδυνου μέρους του σώματος, που έχει τραυματιστεί. Ενέργεια αποσύρεται από άλλες περιοχές και λειτουργίες του ψυχισμού και επενδύει ναρκισσιστικά το μέρος που βρίσκεται σε ωδύνη (1926). Η αναφορά αυτή σε κινήσεις ψυχικής ενέργειας είναι μια θεωρητική υπόθεση προκειμένου να εξηγηθεί η κλινική παρατήρηση της εμμονής και της υπεραπασχόλησης του ατόμου με το τραύμα και την απώλεια εις βάρος άλλων δραστηριοτήτων.

Στις διαφορές μεταξύ πένθους και μελαγχολίας ο Freud επισημαίνει ότι στη μελαγχολία υπάρχει σημαντική υποτίμηση του αντικειμένου στο ασυνείδητο αλλά και μείωση αυτοεκτίμησης. Η χαρακτηριστική φράση του Freud είναι ότι ενώ στο πένθος φτωχαίνει ο κόσμος, στη μελαγχολία φτωχαίνει το εγώ. Υπάρχει επίσης ασυνείδητη ενοχή ή ασυνείδητη ανάγκη για τιμωρία (1924), το εγώ μπαίνει σε μαζοχιστική θέση έναντι του υπερεγώ, παίρνοντας ευχαρίστηση από την τιμωρία, παράγων που δυσκολεύει πάρα πολύ την επεξεργασία και απεμπλοκή από τη σχέση με το αντικείμενο. Η ένταση της ενοχής, που δηλώνει την σύγκρουση μεταξύ εγώ και υπερεγώ είναι ένδειξη της δυσκολίας προς επεξεργασία. Φαίνεται, όπως λέει ο Freud, ως εάν το υπερεγώ να ξέρει περισσότερα από το εγώ για το ασυνείδητο id και το τιμωρεί (1923). Η προσπάθεια λύσης των συγκρούσεων μεταξύ διατήρησης και καταστροφής του αντικειμένου οδηγεί το εγώ σε παλινδρόμηση στο στοματικό σαδιστικό στάδιο. Στην προκειμένη περίπτωση το αντικείμενο διατηρείται μέσω ενδοβολής και ταύτισης μαζί του. Η μορφή της συγκεκριμένης ταύτισης είναι ναρκισσιστική, το οποίο σημαίνει ότι στην πορεία των αντικειμενότροπων σχέσεων

θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι είναι μεταξύ της αγάπης προς το αντικείμενο και του αυτοερωτισμού. Υπάρχει αντικείμενο αλλά είναι συγχωνευμένο με το εγώ και η στροφή επιθετικότητας εναντίον του εαυτού περιλαμβάνει ταυτόχρονα και επιθετικότητα προς το αντικείμενο.

Στο κείμενο για το «Πένθος και τη Μελαγχολία» ο Freud ανοίγει δρόμους που διευρύνουν την ψυχαναλυτική σκέψη. Η προσεκτική μελέτη της αμφιθυμίας και της σημασίας της, η ασυνείδητη ανάγκη για τιμωρία, η μαζοχιστική σχέση του εγώ έναντι του υπερεγώ και οι μηχανισμοί της ενσωμάτωσης, ενδοβολής και ταύτισης απέκτησαν ιδιαίτερη βαρύτητα στην ψυχαναλυτική θεωρία και όσον αφορά την ψυχοπαθολογία και όσον αφορά την απαρτίωση του ψυχισμού. Ο Ogden (2002), ο οποίος θεωρεί το «Πένθος και τη Μελαγχολία», από τα πλέον σημαντικά κείμενα του Freud, επισημαίνει ότι στο κείμενο αυτό ο Freud κατασκευάζει ένα καινούριο μοντέλο για το ψυχικό όργανο με ποικίλα τμήματα του εγώ, που στρέφονται το ένα εναντίον του άλλου στο ασυνείδητο και επί πλέον μέσω ταυτίσεων περιλαμβάνουν και τη σχέση με το αντικείμενο, ώστε να αποφευχθεί ο πόνος της απώλειας. Κατά τον Ogden στο κείμενο αυτό ο Freud βάζει τις βάσεις για τη θεωρία των αντικειμενότροπων σχέσεων. Ο Steiner (2005) στηριζόμενος στη θεωρία του Freud συγκρίνει τη βασική σύγκρουση στο πένθος με εκείνη της μελαγχολίας και καταλήγει ότι στην περίπτωση της μελαγχολίας το άτομο διατηρεί το αντικείμενο, όχι στον εξωτερικό κόσμο, αλλά στον εσωτερικό ψυχικό του κόσμο κατεστραμμένο και σε στάση αυστηρότητας και επίπληξης προς το υποκείμενο. Το αντικείμενο ελέγχεται και κατέχεται και στη συνέχεια προβάλλεται σε καινούρια αντικείμενα, τα οποία παίρνουν τη σημαντικότητα που είχε το αρχικό αντικείμενο χωρίς καμία επεξεργασία της απώλειας. Ο Steiner δίνει έμφαση στη αρχή της πραγματικότητας και τη σημασία της στη διαδικασία του πένθους, δηλαδή ότι το αντικείμενο δεν υπάρχει πια και επιβάλλεται να το πενήσουμε και να κινηθούμε προς την κατεύθυνση της ζωής. Η κινητήριος δύναμη της όλης διαδικασίας στο πένθος είναι η λειτουργία της αρχής της πραγματικότητας. Στη μελαγχολία υπάρχει άρνηση της απώλειας του αντικειμένου, το οποίο παραμένει στον εσωτερικό ψυχικό κόσμο συνδεδεμένο με το εγώ σε κατάσταση ακινησίας πότε κατεστραμμένο και πότε εξιδανικευμένο. Η επιπλέον διαφορά μεταξύ πένθους και μελαγχολίας μπορεί να διατυπωθεί κατά τον Steiner με το ότι η εκτίμηση της όλης κατάστασης, ψυχικής και εξωτερικής, στο πένθος γίνεται

από το εγώ και αφορά την πραγματικότητα ενώ στη μελαγχολία γίνεται από το υπερεγώ και αφορά την ηθική.

Η συμβολή του Rado (1928) στη θεωρία της κατάθλιψης είναι η έμφαση στο ναρκισσιστικό στοιχείο της προσωπικότητας, στο λυσιώδη θυμό και την ενοχή, και στην παλινδρόμηση στη θέση του εξαρτημένου από τη μητέρα μωρού. Θεωρεί ότι η αυτοτιμωρία έχει ως στόχο την εξιλέωση, τη συγχώρεση από το αντικείμενο για τις φονικές προς αυτό επιθυμίες και την προσέλκυση της αγάπης του. Επιθυμία του είναι να επαναφέρει τη μητέρα για πάντα. Ο Rado θεωρεί την κατάθλιψη ως αποτυχημένη ασυνείδητη κραυγή για αγάπη, που κινητοποιείται από πραγματική ή φανταστική απώλεια. Η σύγκρουση είναι μεταξύ πιεστικού, απαιτητικού θυμού και φόβου υποταγής. Επακόλουθο είναι συχνά παλινδρόμηση στη θέση εξάρτησης, που έχει το μωρό για την κάλυψη του συνόλου των αναγκών του από το μητρικό αντικείμενο. Ο καταθλιπτικός είναι ως εάν να εκλιπαρεί να ξαναβρεί τη συναισθηματική και διατροφική ασφάλεια, που είχε ως βρέφος στο μαστό της μητέρας. Τις καννιβαλιστικές φαντασιώσεις ο Rado τις βλέπει ως τρόπο καταστροφής της ματαιωτικής μητέρας, αλλά και ως τρόπο πρόσληψης της μητέρας που τροφοδοτεί.

Ο Fenichel (1968) απομακρύνεται κάπως από την απώλεια αντικειμένου και προτείνει ως τον κύριο παράγοντα την απώλεια αυτοεκτίμησης ή την απώλεια όσων τροφοδοτούν την αυτοεκτίμηση. Αυτοί που αντιδρούν με κατάθλιψη στην απογοήτευση από την απουσία αγάπης είναι άνθρωποι στους οποίους η εμπειρία της αγάπης δεν σήμαινε μόνο ικανοποίηση λιβιδινικών επιθυμιών, αλλά και έντονων ναρκισσιστικών αναγκών. Τονίζει ιδιαίτερα την ικανοποίηση επιθυμιών που εκφράζονται μέσω δερματικού ερωτισμού. Στη θεωρία του Fenichel δίνεται έμφαση στη συνεχή επιθυμία των ατόμων αυτών για αγάπη, τη συνεχή τροφοδότηση, τους ονομάζει «love addicts», εξαρτημένοι από αγάπη, και το φόβο αφανισμού, όταν το φροντίζουν αντικείμενο απουσιάζει.

Ο Bibring (1953) συνδέει και διευκρινίζει πολύ περισσότερο τη σχέση μείωσης αυτοεκτίμησης και κατάθλιψης και ορίζει την κατάθλιψη ως συναισθηματική έκφραση κατάστασης αβοηθησίας και αδυναμίας του εγώ, ανεξάρτητα από το αίτιο που προκάλεσε την κατάρρευση της αυτοεκτίμησης. Η μη δυνατότητα του εγώ να επιτύχει τους στόχους του προκαλεί κατάθλιψη. Οι στόχοι αυτοί είναι: (1) επιθυμία να έχεις

αξία και να σε αγαπάνε' (2) επιθυμία να είσαι δυνατός και ανώτερος και (3) επιθυμία να είσαι καλός και να αγαπάς. Είναι δυνατόν και οι τρεις αυτοί στόχοι προς επίτευξη να συνυπάρχουν στο ίδιο άτομο. Ανάλογα με την επίτευξη ή μη των στόχων ο Bibring προτείνει τέσσερις βασικές καταστάσεις του εγώ: (1) κατάσταση ισορροπίας στο ναρκισσισμό με φυσιολογική και ισορροπημένη αυτοεκτίμηση' (2) κατάσταση ανεβασμένης αυτοεκτίμησης με το εγώ σε κατάσταση θριάμβου' (3) το εγώ σε κατάσταση άγχους λόγω απειλούμενης ναρκισσιστικής ισορροπίας και (4) κατάσταση καταρρακωμένης αυτοεκτίμησης με αποτέλεσμα το ανασταλμένο, παραλυτικό και καταθλιπτικό εγώ.

Ο Bibring συγκρίνει την αντίδραση του άγχους με εκείνη της κατάθλιψης. Το άγχος είναι συναίσθημα που δηλώνει αντίδραση στον κίνδυνο και ετοιμότητα του εγώ για μάχη ή για φυγή. Στην κατάθλιψη το εγώ παραλύει και είναι ανίκανο να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο. Ο Bibring διαφοροποιεί επίσης τον όρο ανία από κατάθλιψη διευκρινίζοντας ότι η ανία είναι επώδυνο συναίσθημα, που συνδέεται με το ότι οι στόχοι έχουν απωθηθεί και τα υποκατάστατα είναι ανεπαρκή ή απαγορευμένα. Στην κατάθλιψη δεν υπάρχει σύγκρουση με τους στόχους, αλλά το εγώ είναι βυθισμένο σε παθητικότητα, ανίκανο να ανταποκριθεί.

Ο Bibring θεωρεί την κατάθλιψη ως ενδοσυστημική σύγκρουση εντός του εγώ, μεταξύ αυτού που θεωρεί ότι είναι και αυτού που θα ήθελε να είναι, άποψη που μπορεί να αμφισβητηθεί, όσον αφορά το ενδοσυστημικό χαρακτηριστικό διότι και το υπερεγώ και το ιδεώδες του εγώ έχουν τη σημασία τους στη δική του θεωρητική υπόθεση για τη ρύθμιση της αυτοεκτίμησης.

Η Melanie Klein, όσον αφορά την κατάθλιψη, τονίζει σε σημαντικό βαθμό την παλινδρόμηση σε σημείο καθήλωσης, που συνιστά φυσιολογικό στάδιο ανάπτυξης. Η θέση αυτή τοποθετείται στο δεύτερο μισό του πρώτου χρόνου της ζωής και ονομάζεται από την Klein καταθλιπτική θέση. Επομένως ο καταθλιπτικός ασθενής είναι κάποιος, που έχει παλινδρομήσει στην καταθλιπτική θέση της παιδικής ηλικίας. Σύμφωνα με τη θεωρία της Klein (1940) το βρέφος βιώνει καταθλιπτικά συναισθήματα, τα οποία φθάνουν στη μεγαλύτερη ένταση λίγο πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τον απογαλακτισμό. Η θέση αυτή είναι μελαγχολία σε κατάσταση *statu nascendi*, δηλαδή στην πρώτη της διαμόρφωση. Το παιδί πενθεί για την απώλεια του μαστού, που σημαίνει αγάπη, καλωσύνη και ασφάλεια. Θεωρεί ότι τα χάνει όλα

αυτά εξ αιτίας των δικών του άπληστων καταστροφικών φαντασιώσεων και ενορμήσεων προς το μαστό της μητέρας. Στη συνέχεια απειλείται να χάσει και τους δύο γονείς λόγω του οιδιποδείου το οποίο εμφανίζεται νωρίς σε σύνδεση με τη ματαίωση από την απώλεια του μαστού, ενώ η όλη εικόνα κυριαρχείται από στοματικές καταστροφικές ενορμήσεις. Στις επιθετικές φαντασιώσεις προστίθενται και τα αδέρφια, τα οποία το βρέφος θεωρεί ότι βρίσκονται μέσα στο σώμα της μητέρας. Το παιδί βιώνει συναισθήματα απώλειας και ενοχών και έντονο ψυχικό πόνο, λόγω των φαντασιώσεων καταστροφής προς τα εξωτερικά αλλά και προς τα εσωτερικά καλά αντικείμενα. Η Klein τονίζει τη σημασία της ενόρμησης καταστροφής στις φαντασιώσεις του βρέφους, που εκδηλώνεται κυρίως με στοματική επιθετικότητα, καθώς και τη συνεχή διαδικασία επίδρασης της εξωτερικής πραγματικότητας στη τροποποίηση και διαμόρφωση του εσωτερικευμένου αντικειμένου. Επισημαίνει με αυτό τον τρόπο τη συνεχή αλληλοεπίδραση εσωτερικής και εξωτερικής πραγματικότητας. Όταν η εξωτερική πραγματικότητα δίνει χαρά στο βρέφος από την εμπειρία του με τη μητέρα και τους άλλους γύρω του, ξεπερνάει σταδιακά τα συναισθήματα κατάθλιψης και απώλειας και αισθάνεται ότι τα καλά αντικείμενα και το δικό του εγώ μπορούν να διασωθούν. Νοιώθει ώθηση να ταυτισθεί με τα καλά αντικείμενα και να επανορθώσει όλες τις επιθετικές φαντασιώσεις, που έχει κατευθύνει προς αυτά. Η Klein καταλήγει ότι στο φυσιολογικό και στο μη φυσιολογικό πένθος, καθώς και σε μανιοκαταθλιπτικές καταστάσεις η παιδική καταθλιπτική θέση με τα συναισθήματα και την πολυπλοκότητα των συγκρούσεων, που την χαρακτηρίζουν ενεργοποιείται και πάλι. Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις το άτομο στην παιδική ηλικία έχει αποτύχει να εγκαταστήσει εσωτερικά καλά αντικείμενα και να αισθανθεί ασφαλές. Δεν επεξεργάστηκε με επιτυχία την παιδική καταθλιπτική θέση, δεν επανόρθωσε, και κατά συνέπεια η καταστροφικότητα των κακών αντικειμένων και του εκείνου κυριαρχούν και βάζουν σε κίνδυνο τον εσωτερικό ψυχικό κόσμο του ατόμου στο σύνολό του.

Η Jacobson (1971) συνδέει την κατάθλιψη με πρόβλημα ναρκισσιστικής ισορροπίας και αναφερόμενη στις παρατηρήσεις της Mahler από το ερευνητικό νηπιαγωγείο με φυσιολογικά παιδιά (1966) συμφωνεί μαζί της ότι χαρά και καταθλιπτική αντίδραση εμφανίζονται από μικρή ηλικία ως αποτέλεσμα ναρκισσιστικής ικανοποίησης ή ματαίωσης. Κατά την Jacobson στην κατάθλιψη η βασική σύγκρουση είναι ότι αντί της επιθυμητής ευχαρίστησης υπάρχει ματαίωση

που ακολουθείται από θυμό, ο οποίος στη συνέχεια στρέφεται εναντίον του εαυτού. Υπάρχει μείωση αυτοεκτίμησης που εκφράζει τη σύγκρουση μεταξύ της επιθυμίας του ατόμου για το πώς θα ήθελε να είναι, του ιδεώδους του εγώ, και του αποτυχημένου εαυτού. Η θεωρία της Jacobson αναφέρεται σε πολύπλοκες ενδοψυχικές διεργασίες και αλλαγές, που αφορούν απόμιξη των ενορμήσεων και δραστηριοποίηση της ενόρμησης καταστροφής, παλινδρομήσεις όλων των δομών σε διάφορα σημεία καθήλωσης και ενεργειακές μεταβολές με αλλαγές σε επενδύσεις εαυτού και αντικειμένου. Λόγω της μαζικής παλινδρόμησης υπάρχει συγχώνευση αναπαραστάσεων εαυτού και αντικειμένου, και το σαδιστικό υπερεγώ κατευθύνεται και προς τα δύο. Η εικόνα διαφέρει ανάλογα με τη σοβαρότητα της ψυχοπαθολογίας, δηλαδή τη φύση των συγκρούσεων και αμυνών, και το βαθμό απαρτίωσης και οργάνωσης του ψυχισμού του ατόμου, στο οποίο συμβαίνει η κατάθλιψη.

Η Jacobson διακρίνει τη διάθεση από το συναίσθημα. Θεωρεί τη διάθεση ως γενικευμένο τρόπο εκφόρτισης, που επηρεάζει πολλές λειτουργίες και που όλες οι δομές της προσωπικότητας συμβάλλουν στη δημιουργία της. Οι ποικίλες διαθέσεις επιτρέπουν επαναλαμβανόμενες εκφορτίσεις σε μικρές ποσότητες ρυθμίζοντας την ψυχική ενέργεια σε επίπεδα ανεκτά για το εγώ. Μπορεί να θεωρηθούν ως βαρόμετρο της κατάστασης του εγώ, ως ρυθμιστές της ψυχικής οικονομίας, και επηρεάζουν ποιότητες συναισθημάτων, σκέψεων και πράξεων. Η Jacobson θεωρεί ότι τα συναισθήματα είναι περισσότερο πολύπλοκα και διαφοροποιημένα ποιοτικά στο τρόπο που εκδηλώνονται και εκφορτίζονται, αλλά και καθορίζονται και συνδέονται με συγκεκριμένα αντικείμενα και συγκεκριμένες αναπαραστάσεις.

Ο Kernberg (2000, 2009) θεωρεί ότι στην κατάθλιψη υπάρχει παθολογική ενεργοποίηση επιθετικών συναισθημάτων, λόγω προδιάθεσης ιδιοσυστασιακής ή/και οφειλόμενης σε συνθήκες όχι καλές στην ανάπτυξη της σχέσης μητέρας-βρέφους. Πέραν της αναπαράστασης εαυτού και αντικειμένου ο Kernberg δίνει βαρύτητα στην εσωτερίκευση της μεταξύ τους διάδρασης και των συναισθημάτων, που τη συνοδεύουν. Απώλεια αντικειμένου και ισχυρή ματαίωση οδηγούν σε συναισθήματα θυμού, άγχους και απόγνωσης. Κατά τον Kernberg δύο είναι οι μείζονες αιτιολογικοί παράγοντες για την εμφάνιση της κατάθλιψης, η ένταση του καταθλιπτικού συναισθήματος, και η παθολογία των εσωτερικευμένων αντικειμενότροπων σχέσεων.

Όλες οι θεωρίες για την κατάθλιψη τονίζουν την προβληματική σχέση με το μητρικό αντικείμενο στα πρώτα χρόνια της ζωής. Μια ιδιαίτερη περίπτωση πρώιμου τραύματος είναι αυτό που περιγράφεται από τον Andre Green (1986) ως το σύμπλεγμα της νεκρής μητέρας. Η μητέρα είναι παρούσα μεν, αλλά βυθισμένη στη δική της κατάθλιψη και το παιδί εσωτερικεύει μητρικό αντικείμενο που είναι άτονο και άψυχο. Το αντικείμενο έχει σταματήσει να είναι πηγή ζωής και τροφοδοσίας, ενώ το εγώ του παιδιού, προκειμένου να διατηρήσει τη σχέση μαζί του, παραμένει συγχωνευμένο με αυτό, νεκρώνοντας και δικά του κομμάτια. Η ένωση με τη μητέρα και η κατοχή της γίνεται μέσω πρωτογενούς ταύτισης. Στόχος του παιδιού είναι να θρέψει τη νεκρή μητέρα, να τη διατηρήσει αιώνια βαλσαμωμένη, εγκλωβισμένο και το ίδιο σε κατάσταση συναισθηματικής ακινησίας. Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ενδοψυχικά είναι να υπάρχει κενό αναπαράστασης στη σχέση μητέρας –παιδιού «τρύπα» και πρωτογενής ταύτιση, ως ο μόνος τρόπος κατοχής του μητρικού αντικειμένου.

Ο Rosenfeld (1959) σε μια εργασία ανασκόπησης για την κατάθλιψη επισημαίνει ότι σχεδόν όλοι οι συγγραφείς τονίζουν τη σημασία της επιθετικότητας, αλλά ο Freud και η Melanie Klein αναφέρονται περισσότερο ξεκάθαρα στην ενόρμηση θανάτου. Θέματα που έχουν σχέση με τη στοματική φάση ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης και τη ναρκισσιστική ψυχοπαθολογία συνδέονται με την κατάθλιψη από τους περισσότερους. Θεωρεί όμως ότι ο όρος ναρκισσισμός περιλαμβάνει διάφορα φαινόμενα και χρειάζεται περαιτέρω διευκρίνιση για το πώς χρησιμοποιείται σε κάθε θεωρία. Όλοι μιλούν για τις προβληματικές σχέσεις με το αντικείμενο και τη σημασία τους στην εμφάνιση της κατοπινης κατάθλιψης, αλλά υπάρχουν κάποιες διαφορές για τη χρονική περίοδο κατά την οποία συμβαίνει η τραυματική εμπειρία. Σχετικά με το υπερεγώ, όλοι οι συγγραφείς συμφωνούν ότι έντονες επιθετικές ενορμήσεις συμβάλουν στη διαμόρφωση ενός αυστηρότατου υπερεγώ. Διαφορές υπάρχουν στο χρόνο κατά τον οποίο αρχίζει να δημιουργείται το υπερεγώ. Η ύπαρξη του παρανοϊκού διωκτικού στοιχείου, που επισημαίνεται από πολλούς, τείνει να εμφανίζεται όταν οι μηχανισμοί προβολής και παλινδρόμησης παίζουν σημαντικό ρόλο στο συγκεκριμένο ψυχισμό.

Όλοι όσοι έχουν ασχοληθεί με την κατάθλιψη ή/και την μανιοκατάθλιψη θεωρούν τη μανία ως συνδεδεμένη απόλυτα με την κατάθλιψη, ως κατοπτρική της εικόνα, με τις ίδιες συγκρούσεις και καταστροφικές φαντασιώσεις, με τις

προβληματικές σχέσεις με το αντικείμενο και με την παθολογία στον ναρκισσιστικό άξονα. Η διαφορά αφορά κατά κύριο λόγο το συναίσθημα θριάμβου, έναντι της κατήφειας, την ενεργητική στάση του εγώ προς τα αντικείμενα, το υπερεγώ και το ιδεώδες του εγώ, έναντι της παθητικής στην κατάθλιψη και τον τρόπο ρύθμισης της ενεργειακής οικονομίας του ψυχισμού. Κατά τον Abraham (1911) στη μανία το άτομο κατακλύζεται από το ενορμητικό φορτίο και αισθάνεται ως εάν να ξαναγεννιέται. Κατά τον Freud το εγώ γίνεται ένα με το ιδεώδες του εγώ (1921) και το υπερεγώ και σε κατάσταση θριάμβου χαίρεται την ικανοποίηση των επιθυμιών του. Ο Rado (1928) εκτός από την ένωση με το υπερεγώ προσθέτει το θρίαμβο από την ένωση με το μητρικό αντικείμενο στην ιδιαίτερη σχέση του θηλασμού. Ο Fenichel (1968) αναφέρει το θρίαμβο του εγώ από την κυριαρχία του πάνω στο αντικείμενο, την παντοδυναμία του και την ελευθερία από το υπερεγώ. Η Klein (1940) επισημαίνει την παντοδυναμία του εγώ και την ανάγκη ελέγχου, που τη συνδέει με άρνηση του τρόμου και του άγχους, που του προκαλεί ο κίνδυνος από τους εσωτερικούς διώκτες και το εκείνο κατά κύριο λόγο. Η Jacobson (1971) επίσης αναφέρεται στην παντοδυναμία του εγώ ενωμένου με το αντικείμενο ή/και το υπερεγώ. Αρνούμενο την καταστροφικότητα προς το αντικείμενο και τον εαυτό βρίσκεται σε κατάσταση ατέρμονης ευχαρίστησης. Ο Lewin (1950) στη μονογραφία του για την ευφορία και τη μανία αναπτύσσει εκτεταμένη ψυχαναλυτική μελέτη για την κλινική οντότητα της μανίας εξετάζοντάς την από διάφορες πλευρές και όχι μόνο ως άμυνα έναντι της κατάθλιψης. Την εξετάζει και ως αυτόνομη επιλογή έναντι των κοινών συγκρούσεων με την κατάθλιψη.

Το μωρό που θηλάζει, σύμφωνα με τη θεωρητική τοποθέτηση του Lewin, βρίσκεται σε κατάσταση συγχώνευσης με τη μητέρα και έχει μια τριάδα επιθυμιών: επιθυμία να φάει, επιθυμία να φαγωθεί από το μητρικό αντικείμενο και επιθυμία να κοιμηθεί στο μαστό. Ορισμένα στοιχεία από αυτά υπάρχουν στον άνθρωπο που βρίσκεται σε μανία, χωρίς όμως ο άνθρωπος σε μανία να θυμίζει κάποιον που θέλει να κοιμηθεί. Αντί της επιθυμίας ύπνου υπάρχει ανεβασμένη διάθεση και υπερδραστηριότητα. Στο βρέφος ο ύπνος συνδέεται και ακολουθεί τη στοματική ικανοποίηση από το θηλασμό και υποθέτει ο Lewin ότι το μωρό κοιμάται με εικόνα λευκού ονείρου (blank dream), μεταεικόνα του στήθους, ή αργότερα με όνειρο-οθόνη (dream screen), που είναι η πρώτη αναπαράσταση του περιβάλλοντος, δηλαδή του μητρικού στήθους. Στο όνειρο-οθόνη προβάλλονται σταδιακά τα άλλα στοιχεία του ονείρου. Αρχικά ο ύπνος του βρέφους στο μαστό συνδέεται με ευχαρίστηση και

ικανοποίηση επιθυμιών, με κατάσταση ατέρμονης ευτυχίας. Αργότερα ο ύπνος γίνεται άμυνα και τρόπος άρνησης διαφόρων ερεθισμάτων, και σταματάει να είναι ο ύπνος με το « blank dream», το λευκό όνειρο. Η προσωπικότητα γίνεται πολύ περισσότερο πολύπλοκη σε έκδηλο και λανθάνον επίπεδο και ο ύπνος προστατεύεται μέσω της ονειρικής λειτουργίας.

Οι δύο επιθυμίες από την τριάδα που δημιουργούν σύγκρουση και αμφιθυμία στον άνθρωπο με μανία είναι η επιθυμία να φαγωθεί από το αντικείμενο, να καταβροχθισθεί και η επιθυμία να κοιμηθεί. Περιλαμβάνονται σ' αυτές επιθυμίες παθητικές, μαζοχιστικές, ακόμη και επιθυμίες θανάτου. Η ευτυχής αποδοχή αυτών των επιθυμιών οδηγεί σε έκσταση, ενώ η άρνηση της αποδοχής οδηγεί σε μανία. Στην κλινική πράξη η εικόνα ορισμένες φορές δεν είναι αμιγώς το ένα ή το άλλο, αλλά υπάρχουν και μικτές καταστάσεις. Οι επιθυμίες του ατόμου να φαγωθεί και να κοιμηθεί ή πεθάνει μπορεί να εμφανισθούν ως stupor ή ως αυτοκτονία. Στις φαντασιώσεις που περιλαμβάνονται σ' αυτές τις επιθυμίες το στήθος ψυχικά συνενώνεται με το υπερεγώ, ένα υπερεγώ που παραμένει αθάνατο και έτσι το εγώ ταυτιζόμενο μαζί του συμμετέχει στην αθανασία του και το άχρονο της πρώτης παιδικής ηλικίας. Στη φάση της μανίας η επιθυμία να φαγωθεί και να κοιμηθεί έρχεται σε αντίθεση με την επιθυμία του εγώ να ζήσει. Η σύγκρουση στην προκειμένη περίπτωση είναι μεταξύ της ισχυρά ερωτικοποιημένης επιθυμίας θανάτου και της άμυνας του εγώ να μείνει εν ζωή και σε αφύπνιση. Επίσης, η υπερδραστηριότητα και η αυπνία της μανίας προστατεύουν το άτομο από το να έρθει σε επαφή με ασυνείδητες επιθυμίες, κυρίως μέσω των ονείρων, επιθυμίες προοιδιποδειακές και οιδιποδειακές. Η μανία κατά τον Lewin αποτελεί τροποποίηση του βρεφικού ύπνου στο μαστό και δηλώνει τη μάχη του εγώ να αρνηθεί τις δύο από τις επιθυμίες, αυτές που συνδέονται με παθητική θέση. Επιδιώκει να είναι σε ενεργητική θέση, ταυτιζόμενο με παντοδύναμα γονεϊκά αντικείμενα.

Οι περισσότερες από τις θεωρίες που αναπτύχθηκαν αναφέρονται στην κατάθλιψη και τη μανία ως διαταραχή του συναισθήματος με προβλήματα στο ναρκισσιστικό άξονα κατά την πορεία απαρτίωσης της προσωπικότητας. Σημαντικοί παράγοντες προκειμένου να εμφανισθεί κατάθλιψη ή/και μανία είναι η απώλεια αντικειμένου, πραγματική ή φανταστική, καθήλωση στο στοματικό στάδιο και κυρίως

στο στοματικό-σαδιστικό, ο μη καλός έλεγχος της επιθετικότητας με απόμιξη των ενορμήσεων, η έντονη αμφιθυμία, η προβληματική σχέση με το αντικείμενο στα πρώτα χρόνια της ζωής με εκσεσημασμένο το ναρκισσιστικό στοιχείο στην ποιότητα των σχέσεων. Μία άλλη κατηγορία θεωριών δίνει περισσότερη βαρύτητα σε δυσκολίες στη ρύθμιση της αυτοεκτίμησης για οποιοδήποτε λόγο, με αίσθημα αβοηθησίας και αδυναμίας του εγώ, ή με κατάσταση αντιδραστικής παντοδυναμίας και θριάμβου. Τις διάφορες θεωρίες πρέπει να τις σκεφθούμε όχι ως αντίθετες ή σε αντιπαράθεση, αλλά ως αλληλοσυμπληρούμενες. Ο ψυχισμός είναι σε συνεχή κινητικότητα με εναλλαγές τάσεων παλινδρόμησης και αναδιοργάνωσης, με συγκρούσεις που αναδύονται ή απωθούνται και με άμυνες που συνδυάζονται ή εναλλάσσονται προκειμένου να διατηρήσουν ψυχική ισορροπία. Όταν αναφερόμαστε σε παλινδρόμηση σε διάφορα σημεία καθήλωσης, πρέπει να έχουμε υπ' όψιν μας ότι το άτομο που παλινδρομεί δεν γίνεται το βρέφος που ήταν τότε. Παλινδρομεί μεν, αλλά στην πορεία περνάει από διάφορα στάδια, κινητοποιούνται ποικίλες συγκρούσεις και άμυνες, αλλά και τα εφόδια που έχει αναπτύξει ο ψυχισμός κατά την αναπτυξιακή του πορεία. Όλα αυτά θα επηρεάσουν την τελική διαμόρφωση και πολυπλοκότητα της εικόνας. Ό,τι συμβαίνει νωρίς θα επηρεάσει την μετέπειτα πορεία, αλλά και ό,τι συμβαίνει αργότερα θα τροποποιήσει εκ των υστέρων προηγούμενες καταστάσεις.

Κατά την ψυχαναλυτική εργασία ένα περιστατικό μπορεί να γίνεται καλύτερα κατανοητό με μια θεωρία και ένα άλλο με μια άλλη, ή ακόμη σε διαφορετικές φάσεις να εξηγείται περισσότερο ικανοποιητικά από διαφορετικές θεωρίες. Ο αναλυτής πρέπει να είναι σε θέση να ακολουθεί τον αναλυόμενο, να ακούει το υλικό και βάσει αυτού να καταλήγει με ποιο θεωρητικό πλαίσιο θα εργασθεί τη συγκεκριμένη περίοδο χωρίς προκατασκευασμένες ερμηνείες και θεωρητικές τοποθετήσεις.

Βιβλιογραφία

1. Stanley W. Jackson: Melancholia and Depression: from Hippocratic times to modern times. New Haven, Yale University Press 1986.
2. Emil Kraepelin: A pioneer of scientific understanding of psychiatry and psychopharmacology. Indian journal of Psychiatry. 2010: 52, 191-192

3. Freud S. Mourning and Melancholia S.E Vol. 14: 237-258 (1917) London: Hogarth Press, 1957
4. Abraham K. Notes on the Psychoanalytical Investigation and Treatment of Manic-Depressive Insanity and Allied conditions (1911). Selected Papers on Psychoanalysis. London: Hogarth Press, 1927.
5. Abraham K. The First Preenital Stage of the Libido (1916). Selected Papers on Psychoanalysis. London: Hogarth Press, 1927.
6. Freud S. Inhibitions, Symptoms and Anxiety. S. E. Vol. 20: 77-174, (1926). London: Hogarth Press, 1959.
7. Freud S. The Economic Problem of Masochism S.E Vol. 19: 157-170, 1924. London: Hogarth Press, 1961.
8. Freud S. The Ego and the Id. S.E. 19: 3-66. 1923. London: Hogarth Press, 1961.
9. Ogden T.H A new Reading of the Origins of Object- Relations Theory. The International Journal of Psychoanalysis. 83: 767-782, 2002.
10. Steiner J. The Conflict between Mourning and Melancholia. The Psychoanalytic Quarterly. 74: 83-104, 2005
11. Rado S. The problem of Melancholia. International Journal of Psycho-Analysis, Vol 9: 1928.
12. Fenichel O. Depression and Mania In: The meaning of Despair edited by Willard Gaylin. Science House Inc. New York, N.Y. 1968.
13. Bibring E. The Mechanism of Depression. In Affective Disorders, Greenacre, ed. New York: International Universities Press 1953.
14. Klein M. Mourning and its relation to Manic-Depressive states (1940). In the Writings of Melanie Klein, Vol. 1. London: Hogarth, 1975.
15. Jacobson E. Depression (1971). New York: International Universities Press.

16. Mahler M.S. Notes on the Development of Basic moods: The Depressive Affect in Psychoanalysis (1966). In Psychoanalysis. A General Psychology ed. RM. Lowenstein, L. M. Newman, M. Schur and A.S. Solnit. New York: International Universities Press, p.p. 152-168.
17. Kernberg O.F. Mourning and Melancholia eighty Years Later. Changing ideas in a changing world. The Revolution in Psychoanalysis. Essays in honor of Arnold Cooper, (2000), 95-102.
18. Kernberg O.F. An Integrated Theory of Depression, Neuropsychoanalysis (2009), 11: 76-80.
19. Green, A. (1986) The dead mother. In A. Green, On private madness (pp 142-173). London: Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis.
20. Rosenfeld H (1959). An Investigation into the Psychoanalytic Theory of Depression. The International Journal of Psychoanalysis 40: 105 – 129
21. Freud S. (1921). Group Psychology and the Analysis of the Ego. S.E. Vol 18: 67-143. London: Hogarth Press, 1955.
22. Lewin B. D. (1950) The Psychoanalysis of Elation, New York: W. W. Norton and Co. , Inc.
23. Freud S. (1940) Splitting of the Ego in the Process of Defence. S.E. 23: 271-278. London: Hogarth Press, 1964.
24. Sandler A.M. (1977). Beyond eight-month anxiety. International Journal of Psychoanalysis, 58: 195-207.
25. Tyson RL (1983). Same narcissistic consequences of object loss: a developmental view. Psychoanalytic quarterly, 32 : 205-224.
26. Loewald H.W. (2007). Internalization, Separation, Mourning and the Superego. Psychoanalytic Quarterly, 56 : 1113-1133.